

TATAR ANTROPONİMİSİNDE MİLLÎ GELENEKLERİN OLUŞMASINDA ABDULLAH TUKAY'IN ROLÜ

G. R. GALİULLİNA
Aktaran: Seher MEMİŞ

Özet

Kişi isimleri, bir milletin dilinin ve kültürünün aynasıdır. Millî dile ve onu korumaya büyük önem veren Abdullah Tukay, Tatar kişi isimleri sisteminin halka yakın olmasını, millî kültürü yansıtmasını neredeyse bütün eserlerinde temel fikir olarak savunmuştur. Abdullah Tukay'ın bu fikirleri, Tatar kişi isimleri sisteminde millî geleneklerin oluşmasında büyük katkıda bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: *Abdullah Tukay, Tatar kişi adları, millî dil, millî gelenek.*

Abdullah Tukay's Role at National Traditions Formation in Anthroponymy of Tatar

Abstract

Anthroponyms are the reflection of a nation's language and culture. Abdullah Tukay who gives great importance to protecting of national language, defended anthroponym system of Tatar being close to public and reflecting the national culture in almost all his works as basic idea. Abdullah Tukay's ideas had contributed to the formation of national traditions in anthroponym system of Tatar

Key words: *Abdullah Tukay, anthroponym of Tatar, national language, national tradition.*

Büyük şairimiz Abdullah Tukay; sanatını, hayatını milletine bağışlayan eşsiz bir varlıktır. Onun kaleminden çıkan her yazı Tatar halkının kaderi, kültürü, dili, tarihi ve edebiyatıyla ilgilidir. Onun tekrarlanmaz tasvir etme yolları ve keskin dili yardımıyla Tatar halkının millî özellikleri, psikolojisi, dünya görüşü çok mükemmel derecede ve eksiksiz biçimde açıklanır. Abdullah Tukay, millî dilimizi korumaya ve tanıtmaya

ömür boyu sadık kalır. Onun sanatının büyüklüğünü ve eşsizliğini ispatlayan temel özelliklerinden birisi; Tatar halkının canlı konuşma dilinde eser vermektir. A. Tukay, edebî dili halkın canlı konuşma diline yakınlaştırmakla, edebî dili biçimlendirmekle, onun temelini belirlemekle çok zor bir iş başarmıştır. Tanınmış dil âlimi V. H. Hakov'un da belirttiği gibi; "Abdullah Tukay edebî dili daha önceki dar üslup sınırlarından çıkarmış, zamanın isteklerine doğru getirip ona geniş yenileşme imkânı sağlamıştır." (Hakov 2003: 206) Millî dile itibar onun sadece kendi sanatında değil, başka yazarları yönlendirmek için söylenen fikirlerinde de açık bir şekilde görülür. Örneğin; 1910 yılında Segiyt Sünçeley'e yazdığı mektubunda aşağıdaki satırlar yer almaktadır: "... Annan soñ Sëznëñ şigirlerëgëzde min provintsialnıy hem töp halık tëlënde bulmagan süzler tabam. Alarnı katıştırmasagız iken..." (...Ondan sonra sizin şiirlerinizde ben yerel ve temel halk dilinde olmayan sözler buluyorum. Onları karıştırmasaydınız keşke...) (Tukay 2006: 329)

Tatar halkının dilinin ve kültürünün aynası olan isimler sistemine Abdullah Tukay özellikle önem verir. Tukay; Tatar kişi isimleri sisteminin halka yakın olmamasını, millî kültürü yansıtmamasını üzülererek belirtir. Gazete yazılarında olsun, keskin dilli hiciv eserlerinde olsun, dostlarına yazdığı mektuplarında olsun Abdullah Tukay her zaman isimlere çok fazla dikkat eder. Tatarlar arasında kullanılan isimlerin millî ruhta olması gerektiği ve ismin cisimle bağlantısına dair ilişkisi yazarın "Gacep tügëlmë?" (1906), "İsëmnerëmëz hakkında" (1911), "Kazanga kaytış" (1913), "Mekaleyi mahsus" (1913) adlı eserlerinde ve diğer çalışmalarında de açıkça görülür.

Tatar kişi isimleri sisteminin millî geleneklere dayanması gerektiği, Abdullah Tukay'ın isimlere dair söylenen temel fikirlerinden birisi olmuştur. Özel olarak baktığımızda; 20. yüzyıl başında Tatarlar arasında kullanılan isimlerin millî olmaması, çocuklara verilen isimlerin anlamına itibar edilmemesi gibi fikirler, yazarın "İsëmnerëmëz hakkında" makalesinde hicvedilir. Şairin Tatar isimlerine olan eleştirici fikirlerinin sebebi; Tatar isimler sisteminin karmaşık yapıları Arap ve Fars kökenli isimlerden oluşmasıdır. Bilindiği gibi; İdil Boyu Bulgar Devleti İslam dinini kabul ettikten sonra, İslamiyetten önceki devirde kullanılan eski Türk isimleri yavaş yavaş kullanımdan düşer. İsim vermede İslam geleneklerinin Türk-Tatarlar arasında yayılmasında kesin dönüş, Kazan Hanlığı'nın işgal edilmesinden sonra başlar ve zorla Hristiyanlaştırma siyaseti dolayısıyla İslam halkının bir bütün millet olarak korunup kalmasının sembolüne dönüşür. Bu, kendi zamanında Arap ve Fars kökenli isimlerin aktifleşmesini getirir. Dil; milletin, tarihî, içtimai, siyasi değişimler baskısı altında kaybolmayarak korunup kaldığını gösteren esas etmenlerin birisidir. Tatar halkı mensubu ve Müslüman olmayı vurgulamak amacıyla Tatar halkı arasında bu tür isimleri verme işi çok hızlı bir şekilde artar ve bunun sonucunda 19. yüzyılın ikinci yarısında Tatar isimlerine ait söz varlığı tamamen Müslümanlaşır. Örneğin; 1816-1879 yılları arasında Kazan şehrinde erkek çocuklara en çok verilen isimler: *İbrahim, Hesen, Musa, Höseyën, Yosf, Mostafa, İshak, Möhemmetgali, Mortaza, Hebibulla, Ehmet, Möhemmet, Möhemmetcan, Ismegıyl*. (Revizskie 1816-1879)

19. yüzyılda isim vermede yeni bir geleneğe başlanır. Bu gelenek; karmaşık yapıları *Möhemmetrehim, Gabdëlgaffar, Gabdëreşit, Seyfëlmölëk, Velibikmöhemmet, Bibinegıyme, Bibiteskire, Mahisorur, Zeynepfatıyma, Miñlëgölcihan* gibi isimleri kullanmaktan ibarettir. Yazar, işte bu tür isimleri tenkit eder.

Abdullah Tukay yukarıda bahsedilen makalesinde; ismin eğitici rolünü, onun millî ruha denk gelmesi gerektiğini defalarca vurgular. İsimlerin sadece dinî olarak kalmayıp, millî eğitimimize hizmet etmesi gerektiğini söyler: “Mösəlman bulganımız vakit tatar ikenëmëznë de onıtmıyk. Allahë Tegale isëmëmëznë, cisëmëmëznë ve ruhimızın islah eyleye!” (Müslüman olduğumuz zaman Tatar olduğumuzu da unutmayalım. Allahuteala ismimizi, cismimizi ve ruhumuzu ıslah etsin!) der. (Tukay 2006: 212) Yazarın bu fikirleri halk arasında karmaşık yapıları isimlerin arttığına ve onları kullanmakta zorluklar doğduğuna işaret eder; çünkü sıradan halk, cami defterlerinde kaydedilen resmî isimleri yine de kendi keyfine göre kısaltıp söylemek ister: *Sadrëtdin–Sadry, Galelëtdin–Galey, Mõhemmetcan–Hemetcan, Heme – Mõhemmet – Memet, Gabdëreşit – Gabdëri, Razëtdin – Razıy, Bibifatıyma – Bibi / Fatıyma vb.* Bu tür değiştirmeler tesadüfî değildir, bunun temeli önceki Türk gelenekleriyle birleşir. İslamiyetten önceki devirde isimler kısa yapıları, kullanıma uygun söyleyiştedir. Kısa biçimde, yazılı yadigârlarda kaydedilen şekilleri de epeyce vardır: *Gabdul, Sefer, Şerif, İbak* (İbrahim isminin kısaltılmış biçimi), *Elmemet, Gabdükey, Yarıkey, İsmakay, Mullakay, İbray, Dusay, Söley, Cemey, Şamay vb.* (Hisamova 1981: 57; Hisamova 1999: 287) Abdullah Tukay millî gelenekleri dikkate alarak, bizi millî yüzümüzü ve dilimizi korumaya çağırır.

Tatarların tabiatındaki yabancı sözlere, isimlere, genel olarak yabancı özelliklere kapılmayı; bu özelliğin milletimize zarar getirdiğini A. Tukay kendi zamanında bütün derinliği ile görebilmiş ve gösterebilmiştir. Yazar, din adamları tarafından düzenli olarak Tatar dili için yabancı isimlerin halk arasında yaygınlaştırılmasına çok üzüldü şöyle yazar: “...bëznëñ Timër, Altınbik, Yapançı këbi güzel millî isëmnerëbëz urınına... yemsëz, ...eytërge tël tëlemiy torgan isëmnerne tuvdırgannar. ...Min bu süzlernë bëz tatar balalarına anadan tuvgaçuk elle nindiy istikbalëmëz öçen yaman fallı ve meşum isëmner tağılganına eçëm poşkannan yazdım. Garep tëlë—bay tëllernëñ de bayırığı. Tatar isëmnerende ‘Telgat’ler tolug itsën (tuvsın), ‘Faik’ler tefevvëk itsën (kübeysën), ‘Fatih’lar fetëh itsën (ciñëp çıksın), ‘Rifgat’ler tereffëg itsën (yugarı aşsın).” (...bizim Timër, Altınbik, Yapançı gibi güzel millî isimlerimiz yerine ... tatsız, ... dilin söylemek istemediği isimleri icat etmişler... Ben bu sözleri biz Tatar çocuklarına daha anadan doğar doğmaz istikbalimiz için kötü fallı ve uğursuz isimler takılmasına canım sıkıldığında yazdım... Arap dili zengin dillerin de zengini. Tatar isimlerinde ‘Telgat’lar tulü etsin (doğsun), ‘Faik’ler tefevvuk etsin (artsın), ‘Fatih’ler fethetsin (galip çıksın), ‘Rifgat’lar tereffu etsin (yukarı ulaşsın).” (Tukay 2006: 212)

Abdullah Tukay’ın millî dilimizi, millî söz varlığımızı yabancı sözlere ve isimlerle doldurmayı tenkit eden fikirleri bugün de güncelliğini kaybetmemiştir. Bilindiği gibi, 20. yüzyılın yirmiyle otuzlu yılları arasında Tatar isimler sistemine o güne kadar kullanışta olmayan Rus ve Avrupa dillerinden yabancı isimler girmeye başladı. Tatar halkının yabancı isimlere olan ilgisi yeniden ön plana çıktı. Neticede, Tatar isimler sistemine millî yüzümüzü yansıtmayan, millî dilimiz ve kültürümüz için yabancı olan isimler girdi. Onların pek çoğu bu sisteme iyice yerleşerek, belli bir derecede onun gelişimine de etkiye bulundular.

Millî isimler; dünyanın tablosu ve millî psikolojinin değişim göstergesidir. Kişi oluşmuş millî karakterle doğmaz; millî karakter, toplum ölçütlerinde, sosyalleşme

sürecinde millî gelenekler, dil ve kültür ölçütlerinde benimsenir. Geleneksel şekilde kişi ismi milletin aynası görevini yerine getirir; onun toplumsal statüsünü, hangi devirde yaşadığını gösterir. Bugünkü toplum şartlarında, kendi kültürümüzle yabancı kültürlerin sıkı ilişkiye girdiği devirde, halkın millî karakteri de biçimlenir ve kişi isimlerine yansır.

Bugünkü Tatar insanı, bir yandan millî geleneklere dayanan isimler seçmeye yönelirken, diğer yandan dünya kültürü ölçülerinde meydana gelen birimleri de benimser. Sadece bununla da kalmaz, Tatar toprağında doğu ve batı kültürlerinin güzel örneklerini birleştiren yeni isimler uydurur. Bu, milletlerin sıkı ilişkide yaşama şartlarında eriyip yok olmamasına, kendi millî söz varlığımızın yaratılıp korunarak kalmasına yardım eder. Böylelikle; bugünkü Tatar kişi isimleri sistemi orijinalliyi, çeşitliliği, tekrarlanmaz oluşu ile ayrılır.

Abdullah Tukay; Şihabetin Mercani, Kayum Nasıyri, Fatih Emirhan gibi tanınmış ediplerimiz ve âlimlerimiz ile birlikte Tatar antroponimi sisteminde millî geleneklerin oluşmasına büyük emek verdi. A. Tukay ve yandaşlarının fikirleri; Tatar isimler sisteminde dinî içerikli, kuruluş yönünden karmaşık ve Tatar halkının millî dili için biraz yabancı olan isimlerle birlikte dünyevi içerikli, etik ve estetik zevkli Arap ve Fars kökenli isimlerin yerine Türk-Tatar kökenli isimlerin kullanılmaya başlanmasında itici güç oldu. Daha sonra bu isimler Tatar millî antroponimisinin temel taşına dönüştüler.

Kaynakça

- Hakov, V. H. (2003), *Təl tariyh közgəşə (Tatar edebi tələnəñ üsəş tariyhınnan)*. Kazan.
- Hisamova, F. M. (1981), *XVIII yözdegə tatarça eş kegazlerənəñ təl üzənçeləklərė*. Kazan.
- Hisamova, F. M. (1999), *Tatarskiy yazık v vostoçnoy diplomatiyi Rossiyi (XVI - XIX vv.)*. Kazan.
- “*Revizskie skazki o kuptsah, meşçanah i tsehoviñ g. Kazani russkogo i tatarskogo sosloviyah (1816 – 1879)*” – TSGA RT f. 3, op. 2.
- Tukay, G. (2006), *Saylanma Eserler: 2 tomda/ Gabdulla Tukay*. Kazan.